

УДК 172.4:340.12:316.733(479.243.1)

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v056.2025.18>**А. В. Пашинська**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5181-3704>

кандидат філософських наук,

доцент кафедри загальнотеоретичних правових

і соціально-гуманітарних дисциплін

Київського університету права Національної академії наук України

КУЛЬТУРНА РЕІНТЕГРАЦІЯ ЯК МОРАЛЬНЕ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ: КАРАБАХ У СВІТЛІ ФІЛОСОФІЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ

Постановка проблеми. У постконфліктному світі культурна реінтеграція виходить за межі політики й права, постаючи як морально-філософська проблема. Відновлення суспільної єдності неможливе без осмислення справедливості, гідності та культурної суб'єктності. Приклад Нагірного Карабаху показує: формальне повернення територій без діалогу й поваги до ідентичності призводить до втрати довіри й моральної поразки навіть за політичного успіху.

Проблема полягає в тому, що інструменти реінтеграції часто ігнорують гуманітарний вимір – потребу у визнанні, пам'яті та відновленні гідності. Тому постає питання: як осмислити культурну реінтеграцію як моральне зобов'язання держави, що виходить за межі процедурної справедливості й спирається на принципи взаємного визнання та відповідальності?

Ця проблема особливо актуальна у філософії права, адже вимагає переосмислення реінтеграції не як технічного, а як етичного процесу. У цьому контексті культурна реінтеграція постає як форма відновлення морального порядку, заснованого на гідності, пам'яті та справедливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика культурної реінтеграції дедалі частіше осмислюється у філософії та праві крізь призму справедливості, гідності й моральної легітимності державної політики. Дослідники підкреслюють, що право є не лише системою норм, а процесом наближення до ідеалу справедливості [4; 15]. Це дозволяє розглядати культурну реінтеграцію як моральний процес відновлення людяності та ціннісної єдності суспільства.

Ідеї Дж. Ролза і А. Сена формують гуманітарний підхід до післяконфліктного відновлення – справедливість має реалізовуватися через захист найуразливіших і рівність можливостей. Т. Крижановська [16] трактує справедливість як моральний критерій спільноти, а М. Бойченко [3] – соціальну інклюзію як практичне втілення гідності й рівності.

Етичний аспект розкривають П. Рікер із концепцією «роботи пам'яті», Ю. Габермас з ідеєю комунікативної справедливості та Ж. Дерріда з вимогою відкритості до множинності ідентичностей. У такому вимірі культурна реінтеграція постає як моральне перетворення, спрямоване на відновлення довіри й спільної пам'яті.

Міжнародні джерела [7; 8; 13; 19] фіксують у кейсі Карабаху суперечність між деклараціями інклюзивності та реальною асиміляційною практикою. Для України важливими є висновки О. Тихомирова й К. Белякова [25], які наголошують на поєднанні гуманітарного, ціннісного та інформаційного підходів у політиці реінтеграції.

Отже, культурна реінтеграція постає як морально-правове явище, що поєднує філософію справедливості, етику пам'яті та гуманітарну політику, проте потребує глибшого філософського осмислення моральної відповідальності держави.

Мета статті: філософсько-правове осмислення культурної реінтеграції як морального зобов'язання у післявоєнному суспільстві на прикладі кейсу Нагірного Карабаху, з акцентом на забезпеченні справедливості для всіх сторін конфлікту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ситуація в Нагірному Карабаху після другої війни 2020 року та подій 2023 року показала, наскільки складним є завдання повернення населення, що тривалий час існувало поза межами державного суверенітету. Офіційний Баку трактує реінтеграцію як внутрішню справу та декларує гарантії культурних, релігійних і освітніх прав вірменського населення. Президент Ільхам Алієв наголосив: «усі права етнічних вірмен будуть гарантовані – освітні, культурні, релігійні та право на місцеве самоврядування» [2]. За словами Г. Гаджієва, план реінтеграції передбачає «збереження культурної, мовної та історичної самобутності» [20] у межах єдиного правового поля Азербайджану.

Водночас ідеться не про автономію, а про інтеграцію без окремого політичного статусу. Реалізується масштабна програма відбудови та репатріації азербайджанських переміщених осіб, яку в суспільному дискурсі трактують як відновлення історичної справедливості [2].

Однак між риторикою та практикою існує помітна розбіжність. Велика Британія закликала до «значущого плану реінтеграції» з гарантією участі вірмен у політичному житті [9]. Європейський парламент у резолюції від 5 жовтня 2023 р. констатував «масове вигнання» вірмен і вимагав гарантій їхніх прав [8]. Human Rights Watch зафіксував, що «понад 100 000 етнічних вірмен... втекли протягом кількох днів», а повернення можливе лише за умов забезпечення мовних і релігійних свобод [13]. Конгрес США наголосив на гуманітарних ризиках і відсутності належного моніторингу [6]. Попри офіційні заяви про інклюзивність, процес реінтеграції відбувається в контексті фактичного вигнання, що ставить під сумнів її моральну легітимність і свідчить про розрив між формальною справедливістю та її етичним змістом.

Азербайджан запропонував карабахським вірменам залишитися, набувши громадянства й визнавши державні закони, однак майже все вірменське населення залишило регіон. Станом на грудень 2023 року лише 15 осіб подали заявки на участь у програмі реінтеграції [18]. Натомість у Вірменії після подій 2023 року прибули понад 115 000 переселенців, з яких 9 451 особа подала заявку на громадянство, а 8 315 вже його отримали [10], тоді як у 2024 році таких було лише 5 510 [12]. Ці дані свідчать, що більшість карабахських вірмен опинилися у стані між двома політичними просторами та жодним відчуттям належності.

Причини цього криються не лише у політичних факторах (страх, недовіра, травма), а й у сфері ідентичності. Багаторічна ізоляваність сформувала окремий тип самосвідомості: хоча більшість карабахців вважають себе етнічними вірменами, близько 85 % також самоідентифікуються як «карабахці» [7, с. 6–7]. Цей феномен виявляє те, про що писав П. Рікер – ідентичність не є сталою сутністю, вона формується у діалозі між пам'яттю та визнанням. Втрата цього діалогу робить людину «в'язнем власної історії». Саме тому багато переселенців у Вірменії почуваються «чужими», адже не відбувся акт взаємного визнання, без якого неможливе моральне відновлення.

Карабаський кейс показує, що культурна реінтеграція не може зводитися до одностороннього політичного акту. Вона потребує того, що

Ю. Габермас називав «комунікативною дією» – процесу взаємного порозуміння, в якому істинність, справедливість і автентичність мають бути узгоджені у публічному просторі. Коли ж реінтеграція перетворюється на монолог влади, вона втрачає свій моральний зміст і перетворюється на символічну перемогу, а не на відновлення спільності.

Філософський вимір цього досвіду має безпосереднє значення для України. Як і у випадку Карабаху, українська реінтеграція повинна спиратися на принцип етичної справедливості, тобто на визнання гідності кожного громадянина незалежно від його минулих переконань чи географічного походження. Реінтеграція не може бути асиміляцією чи нав'язуванням «правильної» ідентичності, вона має стати простором морального діалогу, де цінність людської гідності вища за політичну перемогу.

Зрештою, як показує досвід Карабаху, мир без справедливості – це відсутність миру, а реінтеграція без довіри – лише формальний акт без душі. Україна, аналізуючи цей кейс, має змогу побачити, що найглибше відновлення починається не з відбудови інфраструктури, а з відбудови етичних зв'язків між людьми – з повернення моральної суб'єктності, що є серцевиною будь-якого гуманітарного процесу.

Культурна реінтеграція Карабаху стикається з питанням інтерпретації спадщини – архітектурні пам'ятки регіону мають для обох сторін глибоке символічне значення. Азербайджан вважає їх частиною своєї національної ідентичності, тоді як вірменська сторона наголошує на їхньому вірменському походженні. Після 2020 року Баку активно проводить реставраційні роботи. Як зазначає А. Гашимова, середньовічна архітектурна спадщина Карабаху є «невід'ємною частиною азербайджанської національної ідентичності», а вірменські написи на пам'ятках, на її думку, «залишили з метою фальсифікації» [11, с. 108]. Цей радикальний погляд демонструє, що пам'ять перетворюється на поле боротьби за наратив, де минуле використовується для легітимації сучасної політики.

Водночас сам процес відновлення зруйнованих об'єктів є позитивним із погляду універсальних принципів охорони культури. Азербайджан повідомляє про реконструкцію мечетей, мавзолеїв і монастирів (Амарас, Гандзасар, Худавенг), тепер інтерпретованих як спадщина Кавказької Албанії. Це викликає змішані реакції: міжнародна спільнота вітає захист пам'яток, а вірменська сторона застерігає від «переписування історії». Для справедливої культурної реінтеграції потрібен плюралізм інтерпретацій і спільна охорона спадщини, що

унеможливить монополію пам'яті. Тут актуальні ідеї Ж. Дерріди про відкритість до множинності сенсів – правові й культурні норми мають визнавати співіснування різних історичних наративів.

Після перемоги у війні Азербайджан розпочав програму «Велике повернення» (Böyük Qayıdış), спрямовану на відбудову та повернення внутрішньо переміщених осіб. Як зазначає О. Авдєєв, «після успішного завершення процесу відновлення територіальної цілісності влада Азербайджану концентрує зусилля на новій програмі національного значення – відбудові звільнених територій» [1], спрямовуючи «масштабні ресурси... для розмінування територій та відновлення інфраструктури» [1]. Це можна розглядати як реалізацію ролзівського принципу справедливості – держава виконує моральне зобов'язання перед найуразливішими громадянами, забезпечуючи їхні базові права.

Однак звіти JIPS засвідчують, що переселенці досі «залишаються вразливими, мають гірші житлові умови та нижчий рівень зайнятості» [14]. Це підтверджує думку А. Сена, що справедливість – це не декларації, а «реальні можливості для людей» [26, с. 356]. Формальні програми без реальних соціальних результатів не створюють рівності можливостей. Водночас створення інституцій прозорості звітності [14] відповідає принципу Ю. Габермаса, за яким «легітимність влади залежить від прозорості комунікації між громадянами та владою» [27].

У культурному вимірі «Велике повернення» супроводжується відбудовою міста Шуші, проголошеного «культурною столицею» Азербайджану. Фестивалі «Xanbulbul» символізують відродження міжнаціональної єдності: «усі народи в Азербайджані живуть в атмосфері дружби, братерства і солідарності» [24]. Проте відсутність участі карабахських вірмен у цих подіях свідчить про обмеженість моделі, у якій одна сторона представляє «спільну» культуру без голосу іншої. З філософського погляду, справедливість вимагає можливості повернення цього голосу – навіть у символічному вимірі.

Як наголошує Дж. Ролз, справедливість полягає не в уніфікації, а у створенні інституцій, які враховують різні «гідні спільноти» [21]. Ігнорування локальних сенсів веде до культурної гомогенізації, що суперечить ідеї плюралістичної справедливості. Ч. Бейтц закликає міжнародну спільноту брати участь у збереженні спадщини й добробуту таких спільнот [17], адже це сприяє зменшенню монополії на пам'ять.

Поняття культурної реінтеграції виходить за межі адміністративних чи інформаційних практик – воно означає повернення людини до

єдиного культурного, морального й політичного простору, відновлення ідентичності, мови, цінностей, історичної пам'яті та відчуття спільного майбутнього. Як слушно зазначають дослідники, «система реінтеграційних заходів може бути ефективною і повною тільки якщо охоплюватиме усі згадані ракурси – ціннісний, світоглядний, культурний, освітній, комунікативний (мовний), інтелектуальний, ідеологічний» [25, с. 37]. Для України це означає: відновлення окупованих територій – не лише політичне завдання, а насамперед моральна місія повернення гідності та довіри.

Підґрунтям успішного відновлення є ідея справедливості. М. Козюбра наголошує, що правопорядок має бути спрямований до ідеалу «належного», тобто до справедливості якої ще нема, але яка повинна відбутися, якщо спільнота хоче бути справедливою [15]. О. Боляк уточнює: «закон і право не слід ототожнювати. Адже під правом слід розуміти не просто закон, а нормативно закріплену справедливість. У свою чергу, нормативно закріплена справедливість не може протистояти справедливості природній, яка вкорінена у саму сутність людини та правової держави» [4, с. 154]. Саме таке розуміння права як морального явища є ключем до того, щоб реінтеграція в Україні не зводилася до формальної уніфікації, а базувалася на відновленні гідності громадян.

Т. Крижановська підкреслює: «справедливість є не лише ключовим елементом моральності, але і необхідною універсальною величиною для забезпечення функціонування суспільства» [16, с. 749]. А Дж. Ролз закликає «уникати хоч би якого визначення відносної цінності способів життя одне одного» [цит. за: 16, с. 750]. Це означає, що політика відновлення не може бути побудована на примусі до єдиної ідентичності. І в Україні, і в Карабасі сталий мир можливий лише через визнання різноманіття культурних пам'ятей і досвідів.

Не менш важливою є соціальна інклюзія як моральний інструмент справедливості. Як пише М. Бойченко, «соціальна інклюзія з філософського погляду є питанням встановлення справедливості на засадах людської гідності, соціальної рівності та індивідуальної свободи» [3 с. 47]. Він наголошує на тому, що «необхідна належна комунікативна філософія як базова для поєднання їх сильних сторін і нейтралізації слабких місць кожної з форм соціальної інклюзії» [3 с. 50–51]. Цей принцип, який не був реалізований у Карабасі, має стати основою української стратегії реінтеграції – через діалог, відкритість і повагу до різних досвідів.

Проблема ментальної трансформації є не менш вирішальною. Як наголошує Є. Борінштейн, «менталітет свободи веде до якісного життя, менталітет раба веде до приниження себе та іншого. Основою свободної людини є інтелект, основою раба – підпорядкування і примус» [5, с. 53]. Україна має вийти з патерналістського мислення, щоб реінтеграція не означала повернення до старих структур підлеглості. Цей заклик до свободи перегукується і з карабаським досвідом, де відсутність суб'єктності громад призвела до довготривалого конфлікту.

Додаткову глибину цій проблемі надає філософія пам'яті П. Рікера, яка пропонує моральний орієнтир для післяконфліктних суспільств. Рікер говорить про «роботу пам'яті» (*travail de mémoire*) – процес, у якому правдиве осмислення минулого стає умовою примирення. Випадок Нагірного Карабаху показує, що без чесного діалогу про минуле реінтеграція залишається поверховою. Як наголошує Рікер, лише «життя у згоді одне з одним у справедливих інституціях» [22] може забезпечити моральну сталість миру. Для України це означає: справедливість має починатися з правди – з визнання травм, пам'яті та гідності кожної спільноти.

Отже, досвід Нагірного Карабаху варто розглядати не як віддалений геополітичний кейс, а як дзеркало моральних викликів, що стоять перед Україною. Його аналіз допомагає побачити, як відсутність етичного виміру, діалогу й інклюзивності може зруйнувати навіть найкращі політичні ініціативи. Для України це – нагадування, що справжня реінтеграція є не лише завданням державної політики, а й моральним актом національного оновлення, який поєднує справедливість, гідність, свободу і пам'ять у єдину гуманітарну стратегію.

Висновки. Культурна реінтеграція – це не лише повернення територій, а відновлення довіри, гідності та справедливості. Вона вимагає не тріумфу переможця, а моральної відповідальності держави перед усіма громадянами.

Досвід Нагірного Карабаху показав: без етичного виміру реінтеграція стає формальною. Втрата довіри карабахських вірмен доводить, що справедливість – ключ до справжнього возз'єднання, яке неможливе без визнання культурної спадщини, гарантій безпеки й діалогу пам'ятей.

Ідеї Дж. Ролза, А. Сена, М. Сандела, Ю. Габермаса, Ж. Дерріди й П. Рікера підкреслюють: справедливість – це рівні можливості, прозорість влади, повага до спільнот і відкритість до різних ідентичностей. Особливо цінна концепція Рікера про «роботу пам'яті», що веде до морального зцілення суспільства.

Для України цей досвід є попередженням: повернення земель не гарантує єдності без повернення довіри. Лише справедливість і визнання людської гідності можуть зробити мир тривалим, а реінтеграцію – справжньою.

Література

1. Авдєєв О. Забезпечення Азербайджаном політичних та соціальних питань у контексті реінтеграції деокупованих територій Карабаху: висновки для України. Київ, 2025. URL: <https://analytics.intsecurity.org/azerbaijan-karabakh-lessons-for-ukraine/>
2. Aliyev I. Address to the nation. Baku, 2023. URL: <https://president.az/en/articles/view/61113>
3. Бойченко М. Філософія формування культури соціальної інклюзії для повоєнного українського суспільства. Черкаси : ЧДТУ, 2024.
4. Боляк О. Справедливість як правова цінність. Одеса : НУ «ОЮА», 2024.
5. Борінштейн Є. Добро і зло, мораль і імморалізм, свобода і рабство: філософія людяності як основа життя. Черкаси : ЧДТУ, 2024.
6. Congressional Research Service. Azerbaijan's Nagorno-Karabakh offensive: Outcomes and implications (IN12265). – Washington, D.C. : U.S. Congress, 2024. URL: https://www.congress.gov/crs_external_products/IN/PDF/IN12265/IN12265.3.pdf
7. Dinev I., Douglas N. The political and cultural future of Karabakh Armenians. Zurich : Caucasus Analytical Digest, 2025.
8. European Parliament. Resolution on the situation in Nagorno-Karabakh after Azerbaijan's attack and the continuing threats against Armenia (P9_TA(2023)0356). Brussels, 2023. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0356_EN.html
9. Foreign, Commonwealth & Development Office (UK). Latest situation in Nagorno-Karabakh: UK statement to the OSCE / D. Brown. London, 2023. URL: <https://www.gov.uk/government/speeches/latest-situation-in-nagorno-karabakh-uk-statement-to-the-osce>
10. Gziryan A. Authorities report growth in citizenship applications by Nagorno-Karabakh forcibly displaced persons. Yerevan : Armenpress, 2025. URL: <https://armenpress.am/en/article/1220440>
11. Hashimova A. The tangible and cultural heritage of Karabakh during the Middle Ages. Дніпро : Грані, 2023.
12. Holloway S. The forgotten Armenians of Nagorno-Karabakh. London : Lacuna Magazine, 2025. URL: <https://lacuna.org.uk/war-and-peace/the-forgotten-armenians-of-nagorno-karabakh>
13. Human Rights Watch. Guarantee Right to Return to Nagorno Karabakh. New York, 2023. URL: <https://www.hrw.org/news/2023/10/04/azerbaijan-guarantee-right-return-nagorno-karabakh>
14. JIPS (Joint IDP Profiling Service). Strengthening the data systems and capacities of the IDP Committee in Azerbaijan. Geneva : JIPS, 2023. URL: <https://www.jips.org/news/strengthening-the-data-systems-and-capacities-of-the-idp-committee-in-azerbaijan/>

15. Козюбра М. І. Практична філософія права. Київ : Дух і літера, 2024.

16. Крижановська Т. О. Основні положення концепції справедливості Дж. Роулза. Одеса : НУ «ОЮА», 2024.

17. Крижановська Т. О., Литвин І. А. Філософія міжнародних організацій: роль ООН у забезпеченні міжнародної справедливості. Київ : *Актуальні проблеми філософії та соціології*, 2024.

18. Kucera J. Despite the warm welcome, Karabakh refugees in Armenia feel left out. Prague : Radio Free Europe/Radio Liberty, 2023. URL: <https://www.rferl.org/a/karabakh-refugees-armenia-displacement/32743624.html>

19. Mammadova Z. Interrelations and influences in the architectural development of Karabakh. Baku : Azerbaijan University of Architecture and Construction, 2025. URL: <https://mcepazuac.org/wp-content/uploads/2025/07/16.-Zahida-Mammadova.pdf>

20. Mammadova G. Reintegration of Karabakh: what options are discussed? Baku : Topchubashov Center, 2023. URL: <https://top-center.org/en/analytics/5798/reintegration-of-karabakh-what-options-are-discussed>

21. Rawls J. A Theory of Justice. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1971.

22. Ricoeur P. Oneself as Another / transl. K. Blamey. Chicago : University of Chicago Press, 1992.

23. Sandel M. Justice: What's the Right Thing to Do? New York : Farrar, Straus and Giroux, 2010.

24. Shusha Today. The "Kharibulbul" Music Festival. [Б. м.], [6. р.]. URL: <https://shusha.today/kharibulbul-music-festival/the-kharibulbul-music-festival/>

25. Тихомиров О. О., Беляков К. І. Інформаційна реінтеграція як базис відновлення України. Київ : Інформація і право, 2025.

26. Волотек І. О. Еволюція наукових підходів до поняття справедливості. Київ : Держава і право, 2024.

27. Шакур Н. В., Ян Ц., Колєватов О. О. Комунікація та справедливість у контексті політичної філософії. Харків : Гуманітарний вісник, 2025.

Анотація

Пашинська А. В. Культурна реінтеграція як моральне зобов'язання: Карабах у світлі філософії справедливості. – Стаття.

У статті осмислюється культурна реінтеграція як моральне зобов'язання держави в умовах постконфліктного врегулювання. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю переосмислення категорії справедливості у філософсько-правовому дискурсі та впровадження ефективних гуманітарних механізмів для подолання наслідків затяжних етнополітичних конфліктів. Нагірний Карабах у цьому контексті виступає як складний кейс культурного, політичного й морального перебалансування, що потребує міждисциплінарного підходу. Метою дослідження є аналіз культурної реінтеграції як компонента ширшого морального процесу, орієнтованого на визнання гідності, ідентичності та участі постраждалих спільнот. У роботі застосовано герменевтичний, критичний, міждисциплінарний і кейс-стаді методи. Дослідження

ґрунтується на філософських ідеях Дж. Роулза, А. Сена, М. Сандела, Ю. Габермаса, Ж. Дерріди, Ч. Бейтца і П. Рікера, доповнених сучасними емпіричними даними щодо культурної політики Азербайджану в Карабаху. У центрі уваги – парадоксальна ситуація, коли попри заявлену інклюзивність реінтеграційних стратегій, у регіоні спостерігається відсутність механізмів політичного представництва для колишніх вірменських мешканців, брак довіри, слабе залучення міжнародних організацій та культурна асиміляція замість підтримки регіональної ідентичності. Аналіз включає приклади репатріаційної політики («Велике повернення»), організації фестивалів у Шуші, реконструкції мечетей, а також суперечності в оцінках культурної спадщини. У статті наводиться й критика з боку вірменської громади, яка наголошує на виключенні з процесу творення нової культурної реальності. Теоретично авторка обґрунтовує, що справжня культурна реінтеграція неможлива без діалогу, розподільчої справедливості, визнання культурної суб'єктності та запобігання повторній маргіналізації спільнот. Практична цінність дослідження полягає у виробленні підходів до реінтеграції, які можуть бути застосовані в українському контексті під час реінтеграції тимчасово окупованих територій. Авторка демонструє, що культурна політика не може зводитися лише до державного наративу, а має формуватися через спільну участь, моральне визнання та відкритість до множинності ідентичностей.

Ключові слова: культурна реінтеграція, філософія справедливості, Нагірний Карабах, політика пам'яті, гідність, постконфліктне суспільство, плюралізм.

Summary

Pashynska A. V. Cultural reintegration as a moral obligation: Karabakh in the light of the philosophy of justice. – Article.

This article conceptualizes cultural reintegration as a moral obligation of the state in the context of post-conflict resolution. The relevance of the study arises from the urgent need to reconsider the concept of justice in philosophical and legal discourse and to implement effective humanitarian mechanisms to overcome the consequences of protracted ethno-political conflicts. In this framework, Nagorno-Karabakh serves as a complex case of cultural, political, and moral transformation, requiring a multidisciplinary approach. The purpose of the study is to analyze cultural reintegration as a dimension of a broader moral process aimed at recognizing the dignity, identity, and participation of affected communities. The research employs hermeneutic, critical, interdisciplinary, and case-study methods. It draws on philosophical concepts by J. Rawls, A. Sen, M. Sandel, J. Habermas, J. Derrida, C. Beitz, and P. Ricoeur and integrates empirical evidence on Azerbaijan's cultural policies in Karabakh. The article examines the paradox that, despite the officially inclusive rhetoric of reintegration, the region lacks political representation for displaced Armenians, faces a deficit of trust, shows limited involvement of international organizations, and exhibits a tendency

toward cultural assimilation rather than supporting regional identity. The analysis includes examples such as the “Great Return” repatriation project, the hosting of cultural festivals in Shusha, the reconstruction of mosques, and controversial interpretations of cultural heritage. The paper also incorporates critical views from the Armenian community, emphasizing their exclusion from shaping the region’s new cultural landscape. Theoretically, the author argues that genuine reintegration requires dialogue, distributive justice, recognition of cultural subjectivity, and

prevention of renewed marginalization. The practical value of the study lies in its potential application to the Ukrainian context, particularly in developing strategies for reintegrating temporarily occupied territories. The article emphasizes that cultural policy must extend beyond state-centered narratives and instead be built on shared participation, moral recognition, and openness to plural identities.

Key words: cultural reintegration, philosophy of justice, Nagorno-Karabakh, memory politics, dignity, post-conflict society, pluralism.

Дата надходження статті: 14.10.2025

Дата прийняття статті: 29.10.2025

Опубліковано: 15.12.2025